

BEU. SBE. Derg.
Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015

BEDRUDDİN EL-'AYNÎ VE "RESÂ'İLU'L-FÎ'E FÎ ŞERHİ'L-'AVÂMİLİ'L-Mİ'E" İSİMLİ ESERİNİN DEĞERLENDİRMESİ *

Muhammed ÇETKİN**

Özet

Bedruddin el-'Aynî ve *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e*'si adlı bu çalışmada Bedruddîn el-'Aynî'nin hayatı, eserleri ve ilmî kişiliğinden söz edilmiştir. Sonra 'Avâmil adlı eserlerden bahsedilmiş, daha sonra *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* ele alınıp konusu, muhtevası, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilmiş, eserin mevcut yazma nüshalarının tavsifi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bedruddin el-'Aynî, kritik, 'Avâmil*

BADR AL-DİN AL-'AYNÎ AND A REVIEW OF HIS BOOK "RESÂ'İLU'L-FÎ'E FÎ ŞERHİ'L-'AVÂMİLİ'L-Mİ'E"

Abstract

In this study entitled Badruddîn al-'Aynî and his *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* the life and works of Badruddîn al-'Aynî and his literary character is mentioned. Then the information about works entitled Avâmil and the content of *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e*, it's style and resources, the description of it's known manuscripts and its critical text have been given.

Key Words: *Badruddîn al-'Aynî, Review, 'Avâmil,*

* Bu çalışma Aynî adı taşıyan yükseköğretim kurumları tarafından verilmiştir.

** Dr., Bingöl Anadolu İmam Hatip Lisesi Arapça Öğretmeni, muhammedcetkin@gmail.com

GİRİŞ

XII. yy. orta doğusunun büyük Türk devletlerinden birisi de Memlûklü Devletidir. Bedruddîn el-‘Aynî Memlûklü döneminde yaşamış büyük âlimlerden birisidir. el-‘Aynî, 17 (veya 26) Ramazan 762 (21 Temmuz 1361) yılında bu günkü Gaziantep’te doğdu. İbn Hacer ve es-Seḥâvî 17 Ramazan’ı, Ebu'l-Mehâsin ise 26 Ramazan’ı zikretmişlerdir.¹

el-‘Aynî kaynaklarda Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Huseyn b. Yûsuf b. Mahmûd Bedruddîn el-‘Aynî diye tanıtılmaktadır. Müellifin adı Mahmûd, babasının adı Ahmed, nisbesi ise doğduğu şehre nisbetle el-‘Aynî’dir. Bu hususta herhangi bir şüphe olmadığı gibi, diğer kaynaklarda da farklı bir veri bulunmamaktadır.² Kendisi ise kendini Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî diye tanıtmaktadır.³

Bedruddîn el-‘Aynî’nin, eserlerinde kendisi için herhangi bir lakap kullandığı görülmemiştir. Ancak ondan söz eden kaynaklarda, onun için Bedruddîn ve el-Kâdî lakap ve sıfatı kullanıldığı görülmektedir.⁴

Bedruddîn el-‘Aynî’nin babası, Şihâbuddîn Ebu'l-‘Abbâs Ahmed (1325/1382) (Kâdî Kemâluddîn)’dir. Annesi hakkında ise kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Büyük dedesinin adı Ahmed b. Huseyn’dir.

Bedruddîn el-‘Aynî’nin soyundan, babası, büyük dedesi ve bir kardeşi dışında, hakkında bilgi sahibi olduğumuz kimse bulunmamaktadır. el-‘Aynî’nin büyük dedesi Ahmed b. Huseyn, oğlu Mûsâ ile XIV. Asrın başında Ankara’dan hicret ederek Halep’e yerleşmiş, babası da burada dünyaya gelmiştir. Daha sonra aile An-

¹ es-Seḥâvî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *ed-Dav’u'l-lâmi’*, Mısır 1355, X, 131; a.mlf., *et-Tibru'l-mesbûk fî zeyli's-sulûk*, Bulak 1896, s. 375; Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buḡyetu'l-vu’ât*, Kahire 1924, I, 275; İbnu'l-‘Îmâd, Abdulhayy, *Şezerâtu'z-zeheb*, Beyrut tsz., VII, 286.

² *ed-Dav’u'l-lâmi’*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk* s. 375; *Buḡyetu'l-vu’ât*, I, 275; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *es-Seyfu'l-muhenned fî sîreti'l-Meliki'l-Mu’eyyed*, Kahire 1967, Mukaddime, s.1; Ziriklî, Hayreddîn, *el-A’lâm*, Kahire 1954, VIII, 39; Kehhâle, ‘Omer Rıza, *Mu’cemu'l-muellifîn*, Dımaşk 1957-1960, XII, 151; Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muerrihûn fî Mısır fi'l-karnî'l-hâmisi ‘aşrete*, Kahire 1954, s. 20; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*Umdetu'l-kârî*, nşr. Muhammed Munîr ed-Dımaşkî, Kahire 1348, neşredenin girişi, I, 2; Marçais, “Aynî”, *İA.*, II, 70, İstanbul 1979; Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271, İstanbul 1991; Sakallı, Talat, *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, Ankara 1996, s. 15.

³ el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*Umdetu'l-kârî*, I, 2.

⁴ *ed-Dav’u'l-lâmi’*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 375; *Buḡyetu'l-vu’ât*, I, 275; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; Sakallı, Talat, *Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1987, s.1.

tep'e gelip karar kılmıştır. Esasen müerrih bir aileye mensup olan el-‘Aynî'nin dedesi de, yine el-‘Aynî'nin bizzat kendi ifadesine göre Ankara'lı idi. O da Haleb'e vazife dolayısıyla gelmiş ve oğlu Ahmed burada dünyaya gelmiştir. Babası Kâdî Kemâluddîn Antep'te 1382'de vefat etmiş ve Halep yolundaki Mukre denilen yere defnedilmiştir. el-‘Aynî, 1389-1390 senelerinde Antep'te bulunduğu esnada el-Meliku'z-Zâhir Berkûk'a karşı isyan ve mücadele halinde bulunan Emir Mintaş ile onun müttefiki Dulkadiroğlu Sûlî Bey, Antep'i zapt edip kalesini de muhasara ettiği, kardeşi Şihâbuddîn Ahmed ile kalede mahsur kalmıştı. Berkûk taraftarı ve Mintaş aleyhtarı olan el-‘Aynî, bu vakıada çok büyük korku geçirmiş ve çok sıkıntılı anlar yaşamıştı. Daha sonra el-‘Aynî bu felaketten salimen kurtulmuş, Mintaş şehre girip talan yaptığından kitaplarını dahi alamadan kaçmış, Şam'a oradan Mısır'a oradan da 800/1398'de hacca gitmiştir.

Bedruddîn el-‘Aynî'nin milliyeti kaynaklarda Türk olarak belirtilmiştir. el-‘Aynî'nin babası Şihabuddîn Ebu'l-‘Abbâs Ahmed, Halep'te doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra kadılık vazifesine atanarak Antep'e gelip yerleşti. Babası büyük bir fıkıh âlimi olup Sicillât tanzimi işlerinde mütehassıs idi. el-‘Aynî'ye de fıkıh dersleri vermiştir. Babası hakkaniyet ve adaletten ayrılmadan 30 seneye yakın kadılık vazifesi yaptıktan sonra, 784/1382 yılında Antep'te vefat etmiştir. Halep yolundaki Mukre denilen yere defnedilmiştir.

el-‘Aynî'den söz eden bütün kaynaklar onun 4 Zilhicce 855/28 Aralık 1451'de Kahire'de vefat ettiğini belirtiyorlar. el-‘Aynî vefat ettiği 90 küsur yaşlarında idi. Vefatından sonra kendi kurduğu Medresetu'l-‘Ayniyye'ye gömüldü.⁵

1.1. Tahsili

Bir ulema ailesine mensup olan Bedruddîn el-‘Aynî ilk tahsilini doğduğu şehir olan Antep'te yapmış ve çocukluğunda Kurân-ı Kerîmi hıfzetmiştir.⁶ *el-Mesâbîh* şârihi Muhammed b. ‘Ubeydillâh (öl.793/1391), el-Mu‘izz el-Hanefî (öl.792/1390) onun Kur’ân hocaları arasında yer aldı. Yedi yaşındayken Mahmûd b. Ahmed b. İbrâhîm el-Kazvînî'den hüsn-i hat dersleri aldı. Dokuz yaşında hıfzını

⁵ *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 132; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 375; *Mu'cemu'l-muellifin*, XII, 151; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286; *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 275; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 353; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1971, s. 152, 154; *el-A'lâm*, VIII, 39; Abidin, Adile, “Aynî'nin Hayatı ve İkdü'l-cumân'ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, *Tarih Semineri Dergisi*, sayı II, İstanbul 1938, s. 117; *el-Mu'errihûn fî Mısır*, s. 20; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; “Aynî”, *İA*, II, 71.

⁶ Aynî'nin birçok hocası vardır. Bu nedenle kendisine ders veren hocalarının biyografilerini anlattığı ve *Mu'cemu's-şuyûh* adını verdiği bir ciltlik eserini telif etmiştir. Bkz. *Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2.

tamamladıktan sonra Antep kadısı olan babasından fıkıh okudu. Ondan sonra sarf, nahiv ve mantık konusunda bilgi almak için Şemsuddîn Muhammed b. Râ’î b. Zâhid’in derslerini takip etti. Ondan el-Âmidî (öl.631/1233-34)’nin *Remzu’l-kunûz fi’l-hikme*’sini, Ahmed b. ‘Alî b. Mes’ûd’un *Merâhu’l-ervâh*’ını, el-Kutbu’r-Râzî’nin *Şerhu’ş-Şemsiyye*’sini ve yine el-Cârberdî (öl.746/1345-46)’nin *Şerhu’ş-Şâfiyye*’sini okudu. Hemen akabinde et-Taftâzânî’nin (öl.791/1389) talebesi Esîruddîn Cibrîl b. Sâlih el-Bağdâdî (öl.794/1391-92)’den ez-Zamahşerî (öl.538/1143-44)’nin *el-Mufasssal*’ı ile *el-Keşşâf*’ını, Sadru’ş-Şerî‘a el-Mahbûbî (öl.747/1346-47)’nin *et-Tavzîh ‘alâ metni’t-Tenkîh*’ini ve Hanefî fikhına dair *Mecma’u’l-bahreyn*’i okudu. es-Sâgânî’nin *Şerhu’l-Meşârik*’ını rivayet etmek için de icâzet aldı.⁷ Bu arada Hayruddîn el-Kasîr (öl.792/1390)’den el-Mutarriżî (öl.610/1214)’nin *el-Misbâh*’ını, Zu’n-Nûn es-Surmârî (öl.777/1376)’den el-İsferâyînî (öl.684/1285)’nin *Dav’u’l-Misbâh*’ını; Mîkâ’îl b. Huseyn b. İsrâ’îl et-Turkemânî (öl.798/1396)’den *el-Kudûrî* kitabını, en-Neseffî’nin *el-Manzûme*’sini, İbnu’s-Sâ‘âtî (öl.694/1294)’nin *Mecma’u’l-bahreyn*’ini; Husâmuddîn er-Ruhâvî’den kendi eseri el-Bihâru’z-zahîre’yi; büyük fıkıh âlimi ‘İsâ b. Hâs b. Mahmûd es-Surmârî (öl.788/1286)’den et-Tîbî’nin me‘ânî ve beyâna dair *et-Tıbyân*’ını, *el-Keşşâf*’ın büyük bir kısmını, ez-Zehrâveyn’i ve es-Sekkâkî (öl.626/1229)’nin *Miftâhu’l-‘ulûm*’unu okudu. 780/1378-79 yılında Mahmûd b. Muhammed el-‘Ayntâbî (öl.805/1403)’den *el-‘İzzî*’nin *Tasrîf*’ini ve *el-Ferâ’izu’s-sirâciyye*’yi okuduğu zaman yaşı 18’e gelmişti. O, bir taraftan tahsilini tamamlamak için çeşitli ilimlere dair eserleri okurken diğer taraftan fıkha dair *Mecma’u’l-bahreyn* ve *el-Hidâye*’yi, Arapça dilbilgisine dair *el-Muğnî*, *el-Kâfiyye*, *eş-Şemsiyye* gibi klasik medresekitaplarını çevresindeki öğrencilere okutmaya,⁸ kadılıkta da babasının yerine vekillik yapmaya başladı.⁹

el-‘Aynî gerek babasının vefatından önce ve gerekse sonra uzak beldelere ilim tahsili için gidip geldi. İlim yolculuğuna çıktığı sıralarda genç bir delikanlı idi. Parlak zekâsı ve ince muhakeme kabiliyeti ile bu şehirlerdeki devrin meşhur hocalarının dikkatini çekti. Sahasında otorite sahibi bu hocalardan bütün dini ilimleri tahsil etti ve kendisini yetiştirdi. Bu anlamdaki ilk yolculuğunu 783/1381 yılında Haleb’e yaptı. Burada Cemâluddîn Yûsuf el-Malatî (öl.803/1400)’den fıkha dair *el-Hidâye*’yi ve el-Ahsîgâtî’nin şerhini; Haydar er-Rûmî’den de *el-Ferâ’izu’s-sirâciyye* şerhini okudu ve memleketi ‘Ayntâb’a döndü. 784/1382’de babası vefât

⁷ *ed-Dav’u’l-lâmi*’, X, 131.

⁸ Ma’tûk, Sâlih Yûsuf, *Bedruddîn el-‘Aynî ve eseruhû fi ‘ilmi’l-hadîs*, Beyrut 1987, s. 58-59; Sakallı, Talat, *Bedruddin Aynî*, Ankara 1995, s. 19-20.

⁹ *ed-Dav’u’l-lâmi*’, X, 131; *et-Tıbru’l-mesbûk*, s. 375-376; *es-Seyfu’l-muhenned*, Mukaddime, s.1; “Aynî’nin Hayatı ve İkdû’l-cumân’ında Osmanlılara Ait Olan Malumatın Tedkiki”, s. 118-120; ‘*Umdetu’l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271; *Aynî’nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 1.

etti. Bu acılı günlerini geçirdikten sonra ilim tahsili yolculuklarına devam etti. Sırasıyla Behesnâ (Besni), Kâhta ve Malatya'ya gitti. Veliyyuddîn el-Behesni, 'Alâuddîn el-Kahtâvî ve Bedruddîn el-Keşşâfî' den bazı dersler aldı ve memleketine geri döndü.

788/1386 tarihinde hacca gitti. Dönüşte Beyt-i Makdis'e giderek burayı ziyaret etti. Daha sonra hayatının akışını değiştirecek olan büyük üstadı mutasavvîf âlim 'Alâ'uddîn 'Alî b. Ahmed b. Muhammed es-Sîrâmî (öl.790/1388) ile tanıştı. Daha sonra bu hocasıyla birlikte Kâhire'ye gitti ve hocası tarafından o yıl tamamlanmış olan Berkûkiyye Tekkesi'ne yerleştirildi. es-Sîrâmî'nin vefatına kadar burada kalan ve teklif ettiği bazı görevleri yürüten, ayrıca ondan *el-Hidâye*, *el-Keşşâf* ile *et-Telvîh fî şerhi't-Tavzîh*'in bir kısmını, onun *et-Telhîs*'e yaptığı şerhini ve *et-Tenkîh*'in yanı sıra fıkıh, usul-i fıkıh, me'ânî, beyân okuyan el-'Aynî bu arada tasavvuf ile de ilgilenerek sûfîleri tanıma imkanını elde etti. Yine Şihâbuddîn Ahmed b. Hasr et-Turkî'den fıkıh ve başka ilimleri okudu. Kahire'de Sirâcuddîn el-Bulkînî (öl.805/1403)'den *Mehâsinu'l-İstulâh* ve *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'ı, Ebu'l-Feth el-'Askalânî (öl.793/1391)'den *Şatıbiyye* adındaki kıraat ilmine dair eseri, hocalarından en büyüğü olan Zeynuddîn 'Abdurrahmân el-'Irâkî (öl.806/1404)'den el-Eşmûnî kıraatıyla *Sahîhu'l-Buhârî*'yi ve İbn-i Dakîku'l-'İyd'in *İlmâm*'ını dinledi. Takiyyuddîn ed-Decvî (öl.809/1407)'den de *Kutub-i sitte*, *Musned-i 'Abd, Musned-i Dârimî* ve *Musned-i Ahmed*'in birinci cüzünden üçte birine yakını okudu. Kutbuddîn Abdulkerîm el-Halebî (öl.808/1406)'den Taberânî'nin üç Mu'cem'inden birini; Nûruddîn el-Fuvvî (öl.827/1424)'den Dâre Kutnî'nin *Musned*'inin bir kısmını veya hepsini; Zeynuddîn Tağrî-Birmiş et-Turkemânî (öl.823/1420)'den Tahâvî'nin *Şerhu me'ânî'l-âsâr*'ını ve Hâfız Nûruddîn el-Heysemî'den de daha birçok eseri okudu. Nâsıruddîn el-Kurtî'den tasavvuf ilmini öğrendi, bu yola intisab etti. Bu sıralarda Şam'a gitti. Orada Hanefî âlimlerinden en-Necm b. Keşk, Ebû Tâlib el-Haccâr ve İbn Zubeydî'den *Sahîhu'l-Buhârî*'nin bir bölümünü okudu. Şerefuddîn Muhammed b. 'Abdullatîf b. Kuveyk (öl.821/1418) ve babası 'İzzuddîn el-Kuveyk'ten Kâdî 'İyâd'ın *eş-Şifâ* adlı eserini ve el-Hârisî'nin *Musned-u Ebî Hanîfe* adındaki eserini dinledi. Böylece tahsil devresini tamamlamış oldu.¹⁰

1.2. Resmi Hayatı

Bedruddîn el-'Aynî, hocası es-Sîrâmî ile Kahire'ye gittikten sonra onun vazife hayatı başlar. Bu devrede onun istikrarlı bir hayat sürdürdüğünden bahsedilemez. Çünkü atandığı resmi vazifelerinde uzun müddet kalamamış, defalarca azlo-

¹⁰ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 131; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 376; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 2-4; "Aynî Bedreddîn", *DİA*, IV, 271; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 2; *Bedruddin Aynî*, 19-24.

lunmuş ve tekrar atanmıştır. Defalarca azlolunmasının sebebi vazifelerindeki liyakatsizliği değildir. Çevresindekilerin hasedi ve diğer ileri gelenlerin resmi görev alabilmek için sultanlar indinde yaptıkları dedikodular bunun baş sebebiydi.¹¹ Belki sert bir mizaca ve acımasız bir tenkid metoduna sahip olması da çevresindekileri aleyhine döndürmeye vesile oluyordu.

el-‘Aynî’nin ilk resmi vazifesi 787/1385 yılında babasının yerine Antep kadısı olarak atanmasıdır. Kahire’ye yerleştikten sonra ilmî sahada adını duyurmaya başlayan el-‘Aynî yöneticiler nezdinde itibar kazanarak muhtelif resmî görevlere getirildi. Bazı kaynaklarda Mısır’ın Doğu Roma elçiliğini yaptığı da belirtilmiş, ancak başka kaynaklarda bu bilgiye yer verilmemiştir¹². 801/1398-99 yılında el-Meliku’z-Zâhir Berkûk tarafından, görevinden azlolunan tarihçi Takiyyuddîn el-Makrîzî’nin yerine Kahire muhtesipliğine tayin edildi. Bu görevinden birkaç defa alınan ve tekrar tayin edilen el-‘Aynî 803/1400-1401’de el-Meliku’n-Nâsır Ferec tarafından daha çok Memlûk sultanlarının kurmuş olduğu vakıfların idaresiyle görevli bir kurum olan Nâziru’l-ahbâslığa (evkaf bakanlığı) getirildi. Fakat bir sene tamamlanmadan bu görevinden de alındı. Bu arada Mahmûdiyye Medresesi’nde fıkıh okutmaya başladı. Senenin sonlarına doğru tekrar muhtesip oldu. Ayrıca ek bir vazife olarak Nâziru’l-ahbâslık da kendisine verildi. Sultan el-Meliku’l-Mueyyed Şeyh tahta geçtiğinde (815/1412) gözden düşerek evkâf nazırlığından alındı ise de bir süre sonra sultanın dostluğunu kazanarak kendisini sevdirdi. Bunun üzerine muhtesipliğe tekrar tayin oldu. Ancak çok geçmeden tekrar azlolundu ve Nâziru’l-ahbâslığa atandı. Bu vazifelerine devam ederken 819/1416 yılında açılan Mueyyediyye Medresesi’ne hadis hocası olarak görevlendirildi. el-‘Aynî bu işlerle de kalmıyordu. Aynı zamanda sultanın gece sohbetlerine de devam ediyordu.

820/1417’de Sultan Mueyyed ile beraber Kudüs seferine katılan ve onun nezdindeki mevkiini daha da güçlendiren el-‘Aynî, 823/1420’de Dulkadiroğlu Nasruddîn Muhammed Bey tarafından esir edilerek Kahire’ye gönderilmiş olan Karamanoğlu Mehmed Bey’in yerine geçen kardeşi Ali Bey’e hükümdarlık hil’atini götürmek üzere, Karaman ilini keşfe memur olmuş olan Esen Boğa ile birlikte Konya’ya gelmiştir. O sırada Sungur’un elinde bulunan Konya iç kalesini muhasara etmekte olan Ali Bey’i bularak getirdiği hükümdarlık hil’atini vermiştir. Kaleyi ona teslim etmemekte ısrar eden Sungur ile görüşmüştür. Bir müddet sonra Osmanlı padişahı I. Mehmed’in yanına iltica etmiş olan İbrahim Bey’in kendi üzerine yürümekte olduğunu duyan Ali Bey Larende’ye çekildi. el-‘Aynî Konya’ya gelen İbrahim Bey ile de görüştüktan sonra geri dönmüş ve Larende’ye kaçan Ali Bey’in ya-

¹¹ *es-Seyfu’l-muhenned*, Mukaddime, s. (3).

¹² *Gaziantep İl Yıllığı*, Ankara 1969, s. 168.

nına uğrayarak on gün kadar da onun yanında kaldıktan sonra bu vazifesinden hiçbir başarı elde edemedi Kahire'ye dönmüştür. el-‘Aynî'nin Mueyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığına başlaması da bu hükümdar zamanındadır.

824/1421 yılında tahta geçen ve kendisine son derece hürmet gösteren el-Meliku'z-Zâhir Tatar zamanında el-‘Aynî'nin makamı daha da yükseldi. Çünkü el-‘Aynî Türkçe'yi çok iyi biliyordu. Sultan Tatar için Kudûrî'nin fıkha dair eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bundan başka *Târîhu'l-ekâsire* adı ile eski İran şahlarının tarihini de Türkçe olarak kaleme almıştır. Yine Sultan Tatar için *er-Ravzu'z-zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* adlı eserini takdim etmiştir.

Emir Tatar'ın arkasından el-Meliku'l-Eşref Barsbay tahta oturunca el-‘Aynî Sultanla sık sık görüşüyordu. Barsbay, el-‘Aynî'ye Nâziru'l-ahbâslık görevini teklif ettiyse de bu fikrinden sonradan vazgeçirildi. Fakat çok geçmeden 829/1426 yılında el-‘Aynî'yi Kahire Muhtesibi olarak atadı. Arkasından Nâziru'l-ahbâs ve Hanefî baş kadılığı da kendisine ikinci ve üçüncü vazife olarak tevdi edildi. 833/1430 yılına kadar bu makamda kalmış ve o sene azledilip tekrar muhtesipliğe tayin olunmuş ise de 835/1432'de tekrar baş kadılığa getirilmiştir. Böylece 73 yaşında, tercüme-i halini yazanların dediklerine göre “*hiç emsali mesbuk değil iken*” muhtesiplik, evkaf nazırlığı ve baş kadılık mansıplarını nefsinde toplamıştır.

el-‘Aynî, Barsbay'ın zamanında daha önce görmediği büyük makam, izzet ve ikrama nail oldu. Bilhassa Barsbay'ın Arapça'yı bilmemesi sebebiyle el-‘Aynî'nin ona dini meseleleri Türkçe olarak açıklaması ve yazdığı meşhur tarihi onun huzurunda Arapça okuyup Türkçe'ye tercüme etmesi aralarındaki samimiyeğin gelişmesine sebep oldu. Bundan dolayı Barsbay “*el-‘Aynî olmasaydı İslâmî bilgilerimiz eksik olacaktı*” demiştir. 836/1433 yılında Barsbay'ın Diyarbakır hükümdarı Karayülük Osman Bey üzerine yapmış olduğu Amid seferine diğer üç baş kadı ile beraber teşrifat kaidesi gereği katılan el-‘Aynî, memleketi olan Gaziantep'i son defa ziyaret etmiş ve sultan ile Birecik'e kadar gitmiştir. Bir müddet sonra muhtesiplik vazifesi üzerinden alınmıştır. Barsbay'ın ölümüne kadar ikbâl mevkiinde kalan el-‘Aynî, Sultan el-Meliku'l-‘Azîz Yûsuf'un zamanında, devletin hakiki emiri olan Atabeg Çakmak tarafından 842/1438 yılında baş kadılıktan azledilmiş ve yalnız evkaf nazırlığı ile müderrislikte kalmıştır. el-‘Aynî bu tarihten sonra evine çekilmiş sadece tasnif ve Mueyyediyye Medresesindeki hadis tedrisatıyla meşgul olmuştur. Emir Çakmak saltanat makamına geçtikten sonra el-‘Aynî'yi tekrar muhtesiplik vazifesine getirdi. 853/1449'da Sultan el-Meliku'z-Zâhir Çakmak'ın gözünden düştü ve bütün vazifeleri elinden alındı. Maddî imkânı olmadığı için çok sıkıntıya düşen el-‘Aynî, emlakini ve yaptırdığı medreseye bağışladığı kitaplarının dışındaki kitaplarını satmak ve bu suretle geçimini temin etmek zorunda kaldı. Nihayet iki sene sonra 91 yaşında 4 Zilhicce 855 (28 Aralık 1951) tarihinde Kahire'de vefat etti ve kendi kurduğu Medresetu'l-‘Ayniyye'ye defn edildi. Cenazesine büyük

bir kalabalık katıldı. Âlimler ve ileri gelen devlet adamları da bu kalabalık arasında yer aldılar.¹³

1.3. Eserleri

Oldukça karışık ve yoğun faaliyetlerle dolu bir hayat süren ve ömrünün büyük bir kısmını devlet hizmetlerinde geçiren Bedruddîn el-‘Aynî, Arap dili, arûz, târih, biyografi, tefsir, hadis, hadis ricali, fıkıh ve fıkıh usûlü başta olmak üzere çeşitli konularda kimisi te’lif kimisi de şerh veya ihtisar birçok eser yazmıştır. Kendisi Türk olduğu halde, hizmet verdiği ilim ve kültür çevresine uyarak üç tanesinin dışında bütün eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Bazı kaynaklar Türkçe eserlerinin iki tane olduğunu belirtmişlerse de¹⁴ bu bir zuhül olmalıdır. Zira Türkçe yazdıklarından birincisi sultan el-Meliku'z-Zâhir’e dini bilgileri öğretmek için yaptığı *Kudûrî Tercümesi*,¹⁵ ikincisi *Târîhu'l-ekâsire*,¹⁶ üçüncüsü ise İranlı şâir Firdavsî’nin meşhur *Şehnâme*’sinin tercümesidir¹⁷ ki bunların hiçbirisi bugün mevcut değildir. Büyük miktarı günümüze kadar ulaşmış ancak çok azı basılmış durumda olan eserleri, kayıp olanlarla birlikte 50’nin üzerindedir. Onları da gruplandırarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1.3.1. Arap Dili Grameri ve Arûz

Kaynaklarda el-‘Aynî’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.¹⁸

¹³ *ed-Dav’u'l-lâmi*, X, 132; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 377; *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 275; Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Husnu'l-muḥâdara fî aḥbâri Mısr ve'l-Kâhire*, nşr. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Kahire 1967, I, 201; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 286-288; *el-Mu'erriḥûn fî Mısr*, s. 20; “Aynî”, *İA*, II, 70-71; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5-7; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271-272; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 3-5.

¹⁴ “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; “Aynî”, *İA*, II, 71.

¹⁵ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 119; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272.

¹⁶ *ed-Dav’u'l-lâmi*, X, 134; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Keşfu'z-zunûn*, s. 282.

¹⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 119.

¹⁸ *ed-Dav’u'l-lâmi*, V, 189, X, 134-135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379-380; *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 255; *Keşfu'z-zunûn*, s. 152, 154, 155, 1021, 1066, 1134, 1137, 1651, 1918; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287-88; eş-Şevkânî, Muhammad b. ‘Alî, *el-Bedru't-tâli‘ bi meḥâsini men ba‘de'l-karni's-sâbi*, Kahire 1348, II, 295; Brockelmann, Carl, *GAL= Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943-1949, II, 65-66; *GAL Suppl.=Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1937-1942, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 10; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eṣeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.

1- *el-Makâsîdu'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şurûhi'l-Elfiyye: eş-Şevâhidu'l-kubrâ* diye de bilinen bu çalışma, 'Abdulkâdir el-Bağdâdî (öl.486/1093)'nin *Hizânetu'l-edeb* adlı eserinin kenarında basılmıştır. (I-IV, Bulak 1299). Eser, İbn Mâlik'in (öl.672/1273) nahve dair manzum olarak yazdığı ve daha ziyade *el-Elfiyye* adıyla şöhret bulan *el-Hulâsa* adlı eserine oğlu Bedruddîn Muhammed (öl.686/1287), İbn Kâsım (öl.749/1348), İbn Hişâm (öl.761/1360) ve İbn 'Akîl (öl.769/1368)'in yazdıkları şerhlerde geçen şevâhidin lügat, mânâ, irâb, vezin, bahir, kâil vs. yönlerden anlaşılamayan, kapalı kalan veya zikredilmeyen hususlarını açıklamak için 806/1403 yılında Kahire'de yazılmıştır. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bedr el-Mâridînî (öl.907/1502) onu ihtisar etmiş,¹⁹ es-Suyûtî (öl.911/1505) *Nuket 'alâ Şerhi's-şevâhid*²⁰, son yıllarda da Dr. Yûsuf ed-Dabu' "Evhâm fi's-Şevâhid"²¹ başlıkları altında bu esere yönelik tenkit mahiyetinde eserler kaleme almışlardır.

2- *Ferâ'idu'l-kalâ'id fî muhtasari şerhi's-Şevâhid: el-Makâsîdu'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şurûhi'l-Elfiyye*'nin muhtasarı olup *eş-Şevâhidu's-suğrâ* diye de bilinmektedir. Bu öncekinden daha da meşhur olup matbudur. (Mısır 1297). Müellif bu eserinin önsözünü *Şerhu hutbeti Muhtasari's-şevâhid* adıyla şerh etmiştir.

3- *Melâhu'l-ervâh fî şerhi Merâhi'l-ervâh*: Sarf konusunda Ahmed b. 'Alî b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-ervâh* adlı eserinin şerhidir. Bu eser, el-'Aynî'nin daha 19 yaşındayken telif ettiği ilk tasnifidir. 'Abdussettâr Cevâd tarafından 1395-97/1975-76 yıllarında, Irak'ta çıkan *el-Mevrid* dergisinde (c. IV, sayı 2-5) neşredilmiştir.

4- *Resâ'ilu'l-fi'e fî şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e: İ'râbu'l-'Avâmil* diye de bilinen bu eser, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

5- *Vesâ'ilu't-ta'rîf fî mesâ'ili't-tasrîf*: Kaynaklarda adı zikredilmeyen bu eserin muhtemelen müellif hattıyla olan nüshası Dâru'l-kutubi'l-Mısıryye'de 3633 numarada kayıtlı bir mecmuanın içindedir. (s. 1-27)

Aşağıdaki eserlerin ise kaynaklarda sadece isimleri zikredilmekte olup varlıkları konusunda herhangi bir kayıt yoktur:

6- *Şerhu Lâmiyeti İbni'l-Hâcib*: Ebû 'Amr b. 'Osmân el-Mâlikî'nin eserine yaptığı şerhtir. Aruz hakkındadır.

7- *Hâşiye 'ale't-Tavzîh*: Bu eser İbn Hişâm'ın (öl.761/1360) *el-Elfiyye* üzerine *Avzahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* adıyla yazdığı ve sonradan *et-Tavzîh* diye meşhur olan şerhi üzerine el-'Aynî'nin yazmış olduğu haşiyesidir.

¹⁹ *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 36.

²⁰ *Husnu'l-muhâdara*, I, 343.

²¹ *Mecelletu Kulliyeti's-şerî'a bi-Câmi'ati'l-Melik 'Abdil'azîz*, sayı 2, Mekke 1397 h., s. 279.

8- *Hâşiye ‘alâ şerhi'l-Elfiyye*: Bu eser *el-Elfiyye* üzerine İbn Mâlik’in oğlu Bedruddîn Muhammed’in (öl.686/1287) yazdığı ve daha ziyade *Şerhu İbni'l-Mu-sannif*²² diye meşhur olan şerhi üzerine el-‘Aynî’nin bir haşiyesidir.

9- *Hâşiye ‘alâ Şerhi’s-Şâfiye li’l-Cârberdî*: Fahreddîn Cârperdî’nin (öl.746/1345) İbnu'l-Hâcib’in sarfa dair *eş-Şâfiye* adlı eserine yazmış olduğu şerhi üzerine el-‘Aynî’nin yazdığı haşiyesidir.

10. *Şerhu't-Teshîl l'İbn Mâlik*: el-‘Aynî’nin, İbn Mâlik’e ait bir nahiv kitabı olan *Teshîlu'l-fevâ'id ve tekmiletu'l-makâsid*’e yazdığı şerhler iki tane-dir. Bunlardan birincisi gayet mufassal, ikincisi ise bu mufassal şerhinin muhtasarıdır.

11. *el-Fevâ'id ‘alâ şerhi'l-Lubâb*: VII.-VIII. hicri asrın alimlerinden ‘Abdullâh el-‘Acemî es-Seyyid en-Nukrekâr’ın nahiv konulu eseri *el-Lubâb*’ın şerhine ilişkin notlardan ibarettir.

12. *el-Hâvî fi şerhi Kasîdeti's-Sâvî*: Muhammed b. Ruknuddîn Muhammed es-Sâvî’nin kasidesine yaptığı şerhtir. Aruz hakkındadır.

13. *Tezkire nahviyye*.

14. *Mukaddime fi't-tasrîf*.

15. *Mukaddime fi'l-‘arûz*.

16. *Mîzânu'n-nusûs fi ‘ilmi'l-‘arûz*.

1.3.2. Târih ve Biyografi

Kaynaklarda el-‘Aynî’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.²³

1- *İkdu'l-cumân fi târihi ehli’z-zamân: Târihu’l-Bedrî* olarak ta bilinen eser iki bölüm olarak değerlendirilebilir. Birinci bölümde dünyanın yaratılışı, coğrafyası, peygamberler tarihi, eski Mısır, İran, Yunan ve Arap tarihiyle hicrete kadar gelen İslam tarihinden bahsedilir. Hicretten itibaren kronolojik olarak düzenlenen ikinci bölümde Hz. Peygamberin (s.a.v) hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler dönemi anlatılmış; Mısır, Suriye, İran ve Mâverâunnehîr’de kurulan İslam devletleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin en önemli kısmı Memlûk tarihinin ele

²² Bkz. *Keşfu'z-zunûn*, s. 151.

²³ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 134, 135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379-380; *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 76, 275; *Husnu'l-muḥâdara*, I, 474; *Keşfu'z-zunûn*, s. 282, 284, 287, 990, 294, 1015, 1098, 1012, 1102, 1150; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287, 288; *el-Bedru't-tâli*, II, 295; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *‘Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9, 10; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fi ‘ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.

alındığı son ciltlerdir. Moğollarla yapılan mücadeleye diğer tarihçilere oranla daha geniş yer ayıran el-‘Aynî’nin İlhanlı Sultanı Gazân Han dönemindeki (1295-1304) Memlûk-İlhanlı münasebetlerine dair verdiği bilgiler diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

el-‘Aynî bu eserinde siyer, tarih, coğrafya, ensâb, tabakat ve terâcim, tefsir ve hadis kitabı türünde 100’ü aşkın eseri kaynak olarak kullanmıştır. İbn Zûlâk ve İbn Dokmak’ın günümüze ulaşmayan eserlerinden, Ebû Sa‘îd İbn Yûnus’un *Târihu Mısr* ve Muhammed b. Abdulmelik el-Hemedânî’nin *‘Unvânu’s-siyer’*i gibi yine zamanımıza ulaşamamış kitaplardan, Yûsufî’nin *Nuzhetu’n-nâzir*’ı gibi çok az bir kısmı elde bulunan eserlerden nakiller ihtiva etmesi kitabın önemini arttırmaktadır. Ancak müellifin ulaşamadığı bazı kaynakları da kullanmış gibi gösterdiğine ve son yıllarında hafızasında bazı karışıklıklar olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁴ İbnü’s-Sayrafî el-Hatîb, İbn Tağrıberdî, es-Seḥâvî ve İbn ‘İyâs gibi tarihçiler *‘İkdu’l-cumân’*dan büyük ölçüde istifade etmişlerdir.

‘İkdu’l-cumân, Burcî Memlûkleri dönemi için en önemli kaynaklardan biri olmasının yanı sıra Anadolu coğrafyası hakkında da geniş malumat içermektedir. Müellif, kavimler bahsinde de bilhassa Türk etnografyası hakkında, eski İslam coğrafyacılarının malumatına ilaveten Kaşgarlı Mahmûd’un *Dîvân-u luğati’t-Türk*’ünden epeyce istifade etmiştir ki eski müellifler içinde yalnız el-‘Aynî’nin onu kaynak olarak kullandığı görülür.²⁵ Eserde siyasî olaylardan başka ekonomik, sosyal ve kültürel konulara da yer verilmiş, Nil nehri ve taşkınları, güneş ve ay tutulması, veba, kıtlık ve deprem gibi tarihte iz bırakan hadiseler de ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kitabın son kısımlarında para ve fiyatlar hakkında verilen bilgiler iktisat tarihi açısından önemlidir. *‘İkdu’l-cumân’*da hicretten itibaren vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografilerine de yer verilmiştir. Eser ayrıca, ihtiva ettiği orijinal kayıtlar ve asılları günümüze ulaşmamış belgeler sebebiyle değerli bir kaynaktır.²⁶ Fransızca basılmış olan *Recueil des Historiens des Croisades* adlı eserin 181-250. sayfalarında *‘İkdu’l-cumân’*dan Haçlı seferleri tarihiyle ilgili olarak yapılmış seçmeler ve bunların Fransızca çevirileri yer almaktadır. el-‘Aynî tarihinden alınan parçalar 624/1226’da el-Eşref ile kardeşi el-Mu‘azzam arasındaki anlaşmazlığın anlatılması ile başlamakta, Sultan el-Meliku’z-Zâhir Baybars’ın hükümdarlığı süresini 673/1274 yılına kadar içine almakta ve sultanın Kerak’a yaptığı seferle son bulmaktadır.²⁷

²⁴ “Aynî”, *İA*, II, 72.

²⁵ “Aynî”, *İA*, II, 72.

²⁶ Tomar, Cengiz, “İkdu’l-cumân”, *DİA*, XXII, 25-26, İstanbul 2000.

²⁷ Demirkent, Işın, “Haçlı seferleri kaynaklarının büyük külliyatı”, *Belleten*, LIV, sayı 210, s. 870, Ankara 1990. Krş. *Osmanlı Müellifleri*, I, 353.

Aslı 20 cilt civarında olan *‘İkdu’l-cumân*’ın çeşitli kütüphanelerde dağınık halde pek çok nüshası vardır. Tam nüshaları ile kısmen eksik olan bazı nüshaları TSMK III. Ahmed nr. 5920-5948 ve Veliyuddîn Efendi Ktp., nr. 2374-2396 bulunmaktadır.²⁸ Eserin 648-707 (1250-1307) yıllarını içeren kısmını **Muhammed Muhammed Emîn** dört cilt (Kahire 1407/1987), 815-850 (1412-1446) yıllarını içeren kısmını da **‘Abdurrâzık et-Tantâvî** iki cilt halinde edisyon kritiği yaparak neşretmişlerdir. (Kahire 1985-1989)

‘İkdu’l-cumân, müellifi ve kardeşi **Şihâbuddîn Ahmed** tarafından 8 cilt olarak kısaltılmış, mesainin çoğu kardeşine ait olması hasebiyle *Târîhu’s-Şihâbî* adıyla meşhur olmuştur. **Nevşehirli Damat İbrâhim Paşa**’nın kurduğu bir heyet, eseri **III. Ahmed** adına bazı kısımlarını da özetlemek suretiyle Türkçe’ye çevirmiştir.²⁹ **Kâzım Yaşar Kopruman**, *el-Aynî’nin ‘İkdu’l-cumân’ında XV. yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır (Ankara 1971).

2- *Târîhu’l-Bedr fî evsâfi ehli’l-‘asr: el-‘Aynî*’nin, büyük eseri olan *‘İkdu’l-cumân*’ı üç cilt olarak ihtisar ettiği eseridir. Bu ihtisarda büyük eserinin aslında bulunmayan bazı bilgilere de yer verilmiştir. Bu eser yazma olup British Musseum, nr. 935; Selim Ağa Ktp., nr. 833/41; Es’ad Efendi Ktp., nr. 2165’de kayıtlıdır.

3- *er-Ravzu’z-zâhir fî sîreti’l-Meliki’z-Zâhir: el-Meliku’z-Zâhir*’in hayat tarihçesi için kaleme alınmıştır. Kahire’de 1370/1962 yılında basılmıştır.

4- *es-Seyfu’l-muhenned fî sîreti’l-Meliki’l-Mu’eyyed*: Memlûklu hükümdarı **el-Meliku’l-Mu’eyyed Şeyh el-Mahmûdî** ve devriyle ilgili olarak kaleme aldığı bir kısmı nesir bir kısmı manzum bir eserdir. 1723’te Paris’te ilk baskısı yapılmış. Sonra **Fehim Muhammed Şeltût** tarafından edisyon kritiği yapılarak 1387/1967’de Kahire’de neşredilmiştir. **İbn Hacer** bu eseri tenkit etmiş, vezinleri bozuk 400 kadar beyti *Kaze’l-‘ayn min nazmi gurâbi’l-beyn* adlı eserinde bir araya getirmiştir.³⁰

5- *el-Cevheru’s-seniyye fî târîhi’d-devleti’l-Mueyyediyye*: Yazma halinde olup Versen Münch., nr. 410’da kayıtlıdır.

²⁸ Diğer nüshaları için bkz. “Aynî’nin Hayatı ve *‘İkdu’l-cumân*’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, s. 168-174; el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *‘İkdu’l-cumân fî târîhi ehli’z-zamân*, (648-707/1250-1307 yılları), nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1407/1987, neşredenin girişi, I, 11-12.

²⁹ Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999, s. 216; “İkdü’l-cümân”, *DİA*, XXII, 26. Yazma nüshaları için bkz. “Aynî’nin Hayatı ve *‘İkdu’l-cumân*’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, s. 175-184.

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İnbâ’u’l-gumr bi-enbâ’i’l-‘umr*, nşr. Abdullah b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Sâdikuddîn el-Ensârî, Beyrut 1967, I, 3-4; *Keşfu’z-zunûn*, s. 990; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

6- *Siyeru'l-enbiyâ'*: Peygamberlerin hayatına dair eseridir.

7- *Sîretu'l-Meliki'l-Eşref Barsbây*: **Barsbay**'ın hayatı hakkında yazdığı kasidelerini içermektedir.

8- *et-Tabakâtu'l-Hanefiyye*: Kaynaklar **el-'Aynî**'nin Hanefî tabakatına dair yazdığı bir eseri olduğunu söylüyorlarsa da bunun günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmiyor.³¹

9- *et-Tabakâtu's-şu'arâ'*: Şairlerin biyografilerini yazdığı eseridir.

10- *Keşfu'l-lisâm fî Sîreti İbn Hişâm: Sîret-u İbn Hişâm*'ın büyük bir bölümünün şerhidir.

11- *Muhtasaru Târîhi İbn 'Asâkir* veya *Muhtasaru Târîhi Dimaşk: İbn 'Asâkir*'in (öl.571/1176) tarihini kısaltarak yazdığı eseridir.

12- *Muhtasaru Târîhi İbn Hallikân* veya *Muhtasaru Vefeyâti'l-a'yân l'İbn Hallikân: İbn Hallikân*'nin tarihini kısaltarak yazdığı eseridir.

13- *Keşfu'l-kanâ'il-murnâ 'an muhimmâti'l-esâmî ve'l-kunâ* (matbû-Cidde).

14- *Mu'cemu's-şuyûh*: Kendisine ders veren hocalarının biyografilerini yazdığı bir ciltlik eseridir.

15- *Târîhu'l-ekâsire*: İran hükümdarlarının biyografilerine dair Türkçe eseridir.

16- *Târîhu Âl-i 'Abbâs*.

1.3.3. Hadis ve ricâli

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.³²

1- *'Umdetu'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*: **el-'Aynî**'nin bu eseri, *Fethu'l-bârî* ile birlikte *Sahîhu'l-Buhârî* şerhleri içinde en fazla itibar görenidir. **el-'Aynî**, şerhini 1418 yılında yazmaya başlamış ve 1443'te tamamlamıştır. **Fîrebrî**'nin (öl.320/932) talebelerinden **Kuşmîhenî**, (öl.389/999) **Şebvî** (öl.350/961) ve **Hamevî** (öl.381/992) nüshalarına sahip olduğu bilinmekle beraber belli bir nüshayı esas

³¹ Özel, Ahmet, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 26, İstanbul 1998.

³² *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 134, *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 275; *Husnu'l-muhâdara*, I, 474; *Keşfu'z-zunûn*, s. 548, 1006, 1506, 1728; *Şezzerâtu'z-zeheb*, VII, 287-289; *el-Bedru't-tâli*, II, 295; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9, 10; *Bedruddîn el-'Aynî ve eşruhû fî 'ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.; *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, s. 23; *Mu'cemu'l-muellifîn*, XXII, 150.

almadığı anlaşılmaktadır. **Ebû Zer** (öl.434/1043) nüshası ile **Yûnînî** (öl.701/1302) nüshasından hiç bahsetmemesi ise dikkat çekicidir. Zaten **el-‘Aynî**, **İbn Hacer** ve **Kastallânî**’nin (öl.923/1517) aksine nüsha farklarından pek az söz etmektedir. İlk hadisin şerhinde takip ettiği, hadisi otuz değişik açıdan inceleme metodunu ikinci hadisten itibaren azaltarak terketmiş, daha sonra rivayetleri beş altı yönden ele almakla yetinmiştir.³³ **el-‘Aynî**’nin en çok faydalandığı eserlerin başında *Fethu’l-bârî* gelmektedir. **el-‘Aynî** ile **İbn Hacer** arasındaki anlaşmazlığın bir diğer yönü onların *Sahîhu’l-Buhârî* şerhleriyle ilgilidir. Çeşitli kaynaklarda **İbn Hacer**’in şerhini 817’de yazmaya başladığı kaydedilmekle beraber kendisi eserini 813/1410 yılında kaleme almaya, beş yıl sonra da yazdığı kısımları imlâ etmeye başladığını söylemekte,³⁴ **el-‘Aynî**’nin ise şerhini 1418’de yazmaya başladığı, **İbn Hacer**’in talebesi **Burhâneddîn İbn Hızır**’dan *Fethu’l-bârî*’den yazdığı kısımları ödünç alıp onlardan faydalandığı ve eserini *Fethu’l-bârî*’nin bitirilmesinden beş yıl sonra tamamladığı belirtilmektedir.³⁵ **el-‘Aynî**, ‘*Umdetu’l-kârî*’de *Fethu’l-bârî*’den iktibaslarla bulunmakla beraber ona tenkitler yöneltmiş, **İbn Hacer**’in kendi eserini diğer *Sahîhu’l-Buhârî* şerhlerinden üstün görmesini tasvip etmemiştir. **İbn Hacer** de **el-‘Aynî**’nin *Fethu’l-bârî*’ye olan itirazını *el-İstinsâr ‘ale’t-tâ’ini’l-mi’sâr* ile bu eserdeki bazı görüşlerine olan itirazlarını da *İntikâdu’l-i’tirâz* adlı eseriyle cevaplandırmıştır.³⁶ **Fuat Sezgin**’in, bu eseri tanıtırken tam tersine kitabın *Fethu’l-bârî*’deki itirazlara **el-‘Aynî**’nin verdiği cevaplardan meydana geldiğini söylemesi bir zühul olmalıdır.³⁷

Zâhid Kevserî gibi bazı âlimler, bir müellifin daha önce yazılan eserlerden faydalanmasının doğal olduğunu söyleyerek **el-‘Aynî**’yi bu tartışmada haklı görmüşlerdir. Ayrıca **Zâhid Kevserî**, ‘*Umdetu’l-kârî*’nin *Fethu’l-bârî*’den çok daha hacimli olduğunu, konuları mükemmel şekilde işlediğini, **İbn Hacer**’in eserinin ise ötekinin seviyesinde bulunmadığını, eğer *Hedyu’s-sârî*’yi yazmasaydı şerhinin ‘*Umdetu’l-kârî*’den çok gerilerde kalmış olacağını söylemektedir. **Sâlih Yûsuf Ma’tûk** da **el-‘Aynî**’nin eserinin çok daha hacimli bazı yönlerden daha kullanışlı olduğunu söylemiştir³⁸. **Enversah Keşmîrî** de ‘*Umdetu’l-kârî*’yi lafızları mükemmel tarzda şerh ve tefsir etmesi, İslâm büyüklerinin sözlerini derleyip toparlaması

³³ Geniş bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 120-121, İstanbul 1993; ‘*Umdetu’l-kârî*, neşredenin girişi, I, 8-9.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İntikâdu’l-i’tirâz*, nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî ve Subhî es-Sâmerrâî, Riyad 1993, I, 7.

³⁵ *İntikâdu’l-i’tirâz*, I, 10; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

³⁶ “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

³⁷ “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 121.

³⁸ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fi ‘ilmi’l-hadîs*, s. 225-238; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

açısından daha değerli bulmaktadır.³⁹ ‘*Umdetu'l-kârî*’nin çeşitli baskıları yapılmıştır. (I-XIII, İstanbul 1308-1311; I-XIII, Kahire 1348; I-XXV, Kahire 1348 ve I-XX, Kahire 1392/1972)

2- *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd: Ebû Dâvûd*’un *Sunen*’indeki ahkâm ile ilgili hadisleri şerh etmekle beraber ravilerin tercüme-i hallerine de yer verdiği eserdir. İki cilt olup tamamlanmamıştır. Bu eser yazma olup Mısır Milli Ktp., Hadis deyimleri, nr., 286’da kayıtlıdır.

3- *Mebânî'l-ahbâr fî şerhi Me‘ânî'l-âşâr: el-‘Aynî*’nin büyük eserlerinden biridir. **Ebû Ca‘fer et-Tahâvî** (öl.321/933)’nin *Me‘ânî'l-âşâr*’ının şerhidir. Hadis hakkında olup yazması 10 kalın cilt halinde Mısır Milli Ktp., Hadis, nr. 526’da kayıtlıdır. Bu nüsha müellif hattıyladır. Ayrıca Kahire 1.157; Şehid Ali Paşa Ktp., nr. 1958’de de nüshaları mevcuttur.

4- *Nuḥebu'l-efkâr fî tenkîhi Mebânî'l-ahbâr: Ebû Ca‘fer et-Tahâvî*’nin *Me‘ânî'l-âşâr*’ına yaptığı *Mebânî'l-ahbâr* adlı şerhin şerhidir. Hadis hakkında olup sekiz cilttir.

5- *Meḡânî'l-ahyâr fî ricâli Me‘ânî'l-âşâr:Nuḥebu'l-efkâr fî tenkîhi Mebânî'l-ahbâr*’ın mukaddimesi niteliğindedir. **el-‘Aynî** kitabın başında **et-Tahâvî**’nin hal tercümesi yazar. Daha sonra bu kitapta hadis rivayetinde bulunan sahabe ve tabîden olan ravileri çeşitli gruplara ayırarak, kısaca hayat tarihçelerini anlatır. Bu eser yazma olup Mısır Milli Ktp., Hadis deyimleri, nr., 72,436; Kahire I, 253’te kayıtlıdır.

6- *Tekmîlu'l-etrâf: Şehit Ali Paşa Ktp.*, nr. 387’de kayıtlıdır.

7- *Kitâb mecmû‘ min ahâdîs mutferrika min zâlike ahâdîsi'l-İhyâ’ li'l-Gazâlî.*

1.3.4. Fıkıh ve usûlü

Kaynaklarda **el-‘Aynî**’nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁰

1- *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye: Burhânuddîn el-Merḡinânî*’nin (öl.593/1197) Hanefî fikhına dair meşhur eseri *el-Hidâye*’nin şerhidir. Hanefî fikhının en tanınmış ve muteber metinlerinden

³⁹ “*İbn Hacer el-Askalânî*”, *DİA*, XIX, 516.

⁴⁰ *ed-Dav’u'l-lâmi*’, X, 133-134; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 379; *Buḡyetu'l-vu‘ât*, II, 275; *Husnu'l-muhâdara*, I, 474; *Keşfu'z-zunûn*, s. 374-75, 1220, 1226, 1506, 1515, 1600, 2035; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287-88; *el-Bedru't-tâli*’, II, 295; el-Baḡdâdî, İsmâ‘îl Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, nşr. Şerefettin Yaltakaya-Rifât Bilge, İstanbul 1945-47, II, 32, 705; *Mu‘cemu'l-muellifîn*, XII, 150; *GAL*, II, 65-66; *GAL Suppl.*, II, 51; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 9; *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fî ‘ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.

biri olan *el-Hidâye*, müellifin, **Kudûrî**’ye ait *el-Muhtasar* ile **Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî**’nin *el-Câmi ‘u’s-sagîr*’inde mevcut meseleleri bir araya getirmek suretiyle kaleme aldığı *Bidâyetu’l-mubtedî* adlı eserinin şerhidir.⁴¹ *el-Hidâye* üzerine altmış civarında şerh ve haşiye yazılmış olup, bunların en meşhurlarından biri de **el-‘Aynî**’nin yazdığı *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*’dir. *Keşfu’z-zunûn*’da *en-Nihâye*, *Osmanlı müellifleri*’nde *Şerhu Hidâye* diye isimlendirilmiştir.

el-‘Aynî’nin 817-850 (1414-1446) yılları arasında kaleme aldığı eser, *el-Hidâye*’deki kapalı ifadeleri açması, fikhî konuları derli toplu bir şekilde ele alması ve hadisleri incelemesi bakımından önemlidir. Dört mezhep imamının görüşlerinin anlaşılır bir dille açıklandığı bu şerhte özellikle ahkâm hadisleri geniş bir şekilde izah ve tahric edilmiştir. Başta *el-Hidâye*’nin müellifi ve şarihleri olmak üzere Hanefî uleması ile diğer mezheplerin imam ve âlimlerini zaman zaman eleştiren **el-‘Aynî**, kendi tercihlerini de belirtir. *el-Hidâye*’nin en hacimli şerhi olan bu eserin çeşitli baskıları vardır (I-IV, Leknev 1293; I-X, Kahire 1980-1981; I-XII, Beyrut 1990). Kahire baskısı hatalarının çokluğu sebebiyle dikkatle kullanılmalıdır.⁴²

2- *Remzu’l-hakâ’ik fî şerhi Kenzi’d-dekâ’ik*: **Ebu’l-Berekât en-Nesefî**’nin (öl.1310) Hanefî fikhına dair *Kenzu’d-dekâ’ik* adlı eserinin şerhi olup birçok defa basılmıştır. (I-II, Bulak 1285; Bombay 1302; Delhi 1870, 1884, 1298, 1315-1317; Leknev 1877, 1882; Mısır 1299)⁴³

3- *ed-Dureru’z-zâhire fî şerhi’l-Bihâri’z-zâhire*: Hocası **er-Ruhâvî**’nin *Bihâru’z-zâhire* adlı eserinin şerhidir. Dört mezhebin fikhî meseleleri hakkındadır. **Katip Çelebi** *Dureru’l-fâhire* şeklinde zikretmiştir. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., Fıkıh, nr., 183-4’de kayıtlıdır.

4- *el-Mesâilu’l-Bedriyyetu’l-muntehabe mine’l-Fetâvâ’z-zahîriyye*: **Zâhiruddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kâdî** (öl.619/1222)’nin *el-Fetâvâ’z-Zahîriyye* adlı eserinden yaptığı seçmelerdir. Kendisinden önceki kitaplarda geçen meseleleri kapsayan bir kitap diye nitelendirilmiştir. *Muhtasaru’l-Fetâvâ ez-Zahîriyye* diye de bilinmektedir.

5- *el-Mustecma ‘ fî şerhi’l-Mecma ‘ ve’l-Muntekâ fî şerhi’l-Multekâ*: **İbnu’s-Sâ’âtî**’nin **Kudûrî**’nin meselelerini toplamakla te’lif ettiği *Mecma ‘u’l-bahreyn*

⁴¹ Kallek, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471, İstanbul 1998. (*el-Hidâye* üzerinde yapılan muhtelif çalışmalar ve bunların yazma nüshaları için bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 2032-2040; *GAL*, I, 466-469; *GAL Suppl.*, I, 644-649).

⁴² “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 472-73.

⁴³ *Keşfu’z-zunûn*’da en-Nesefî’nin eserine Fahreddîn Ebû Muhammed Osman b. Alî’nin yaptığı *Tebyînu’l-hakâ’ik* adlı şerhe el-‘Aynî’nin ihtisar ve şerh yaptığı, Şafîî, Hanefî, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer, Malikî ve bazı rivayetlerle çeşitli fikhî meseleler hakkında olduğu belirtilmektedir. Bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 1515.

ve *multeka'n-nehreyn* adlı eserinin şerhidir. Büyük bir cilt halinde olup, *Şerhu'l-Mecma* veya *el-Mustecma* diye de bilinmektedir. **el-'Aynî** bu eserini hocaları henüz hayatta iken yazarak onlardan icazet almıştır. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., Fıkıh, nr., 418,890'da kayıtlıdır.

6- *Minhatu's-sulûk fî şerhi Tuhfeti'l-mulûk*: **Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî** (öl.666/1268)'nin *Tuhfetu'l-mulûk*'unun şerhi olup Hanefî fıkhıyla ilgilidir. Yazma olup DİB. Ktb., nr. 432; Mısır Milli Ktp., Fihrist, nr., 1.467'de kayıtlıdır.

7- *el-Mukaddimetu's-Sûdâniyye fî'l-ahkâmi'd-dîniyye*: Eser yazma halinde olup Ayasofya Ktp., nr., 1430'da kayıtlıdır.

8- *Şerhu'l-Menâr fî'l-usûl li'n-Neseî*: Fıkıh usûlü hakkındadır.

9- *Ğureru'l-efkâr fî şerhi Dureri'l-bihâr*: Dört mezhebin fetvaları hakkındadır. *Şerhu Dureri'l-bihâr* diye de bilinmektedir.

10- *el-İlmu'l-Heyyib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib*: **İbn Teymiyye** (öl.728/1327)'nin fıkıh konusunda telif ettiği eserinin şerhidir. Eser yazma halinde olup Mısır Milli Ktp., nr., 112'de kayıtlıdır.

11- *el-Vesît fî muhtasari'l-Muhît*: İki cilttir.

12- *Kudûrî Tercümesi*: **Sultan Tatar** için yaptığı **Kudûrî**'nin fıkha dair *el-Muhtasar* adlı eserinin Türkçe tercümesidir.

13-

1.3.5. Tefsir

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁴

1. *Hâşiye 'alâ Tefsîri Ebi'l-Leys es-Semerkandî*.
2. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Begâvî*.
3. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Keşşâf*.

1.3.6. Muhtelif konularda olanlar

Kaynaklarda **el-'Aynî**'nin bu konuda şu eserlerinin adı geçmektedir.⁴⁵

⁴⁴ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 380.

⁴⁵ *ed-Dav'u'l-lâmi*, V, 172, X, 134, 135; *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 380; *Keşfu'z-zunûn*, s. 972, 1686; *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 287; *el-Bedru't-tâli*, II, 295; *Osmanlı Müellifleri*, I, 353; *Bedruddîn el-'Aynî ve eseruhû fî 'ilmi'l-hadîs*, s. 90 v.d.; *'Umdetu'l-kârî*, neşredeninin girişi, I, 9, 10.

- 1- *Tuhfetu'l-mulûk fi'l-mevâ'iz ve'r-rakâ'ik*: Yazma olup öğüt ve nezaket kuralları hakkındadır.
- 2- *Zeynu'l-mecâlis*: Sohbetlerindeki nasihatlerini ve nâdir haberleri içine alan 8 ciltlik bir eserdir.
- 3- *Tezkira mutenevvi'a*.
- 4- *Hâşiye 'ala'l-Makâmât*.
- 5- *et-Tezkire fi'n-nevâdir*.
- 6- *Kitâbu'l-menâsik*.
- 7- *Muntahab min mesâ'ili Ravzati'l-‘ulemâ'*.
- 8- *Meşârihu's-sudûr ve melâmihu'd-duhur*: Dinî öğütler hakkındadır.
- 9- *el-Mecmû'*: Bursa Hüseyin Ağa Ktp., nr. 50.

1.4. İlmî Şahsiyeti

Zamanının ünlü ilim adamlarından olan **Bedruddîn el-‘Aynî**, hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimlerin yanı sıra muhadarat, biyografi, gramer, coğrafya, etnografya, tarih gibi birçok ilim dalıyla ilgilenmiş ve çeşitli sahalarda eserler kaleme almıştır. IX. h. asrın en mümtaz simalarından biri olan **el-‘Aynî**, bu şöhreti resmi vazifelerinden ziyade ilmi şahsiyetiyle kazanmıştır.

İlk tahsilini çeşitli ilim medreselerini dolaşarak tamamlamış, devrin en meşhur hocalarından ders almıştır. Bu seyahatleri onun için çok verimli olmuştur. Zira bu sayede hem bilgisini hem de görgüsünü arttırmıştır. Bu ilim aşkı ve zekâsı ona kısa zamanda ilim yolunu açmış ve daha 19 yaşında şeyhleri hayatta iken *el-Mustecma' fi şerhi'l-Mecma'* isimli şerhi yazarak onların tenkidine arz etmiş, neticede onların medhine mazhar olmuştur.

804/1401 yıllarından itibaren müderrisliğe başlamıştır. Esas ve sürekli tedris vazifesini 819/1416 yılında inşası tamamlanan Mueyyediyye Medresesinde⁴⁶ almış, yukarıda da belirttiğimiz gibi resmi vazifeleri oldukça düzensiz olsa da tedris görevini aksatmadan vefatına yakın senelere kadar ihmal etmemeye çalışmıştır.

Onun tedris vazifesi sadece medrese öğrencileriyle sınırlı kalmamış, gerek gece sohbetleri gerekse özel derslerle sultanlara da ders vermiştir. Nitekim o, **Sultan Tatar** için Hanefî fakihî **Kudûrî**'nin *el-Muhtasar* adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir.⁴⁷ Bilhassa **Barsbay**'ın Arapça'yı bilmemesi sebebiyle ona tarihini

⁴⁶ *Husnu'l-muhâdara*, II, 146. Bu medrese 40 bin dinara mal olmuştur.

⁴⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fi 'ilmi'l-hadîs*, s. 119; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272.

Türkçe'ye çevirerek anlatması ve dini konularda bildiği dil ile hitap ederek izah etmesi sultanın yanında büyük bir itibar sahibi olmasına vesile olduğunu daha önce zikretmiştik. Bu derslerle sultanın adeta baş müşaviri olmuştur ki **Barsbay**'ın yukarıdaki sözü bunun açık ifadesidir.⁴⁸

el-'Aynî resmi vazifelerinde oldukça düzensiz ve sıkıntılı bir hayat sürmesine mukabil, tedris hayatını nisbeten düzenli, sürekli ve verimli devam ettirebilmiştir. Onun nazarında eğitim ve öğretim her şeyin üstündedir. Zira böyle olmazdı daha sonra maddi yönden sıkıntıya düşmesi pahasına bir medrese yaptırmayı düşünmezdi. Fakat o sonunu düşünmeden, sırf bu yüce gayelerle Ezher'in karşısında, evine yakın bir yerde bir medrese inşa ettirmiştir. Hatta bununla da kalmamış, hayatının sonlarında geçim sıkıntısıyla satmak zorunda kaldığı kitaplarının haricindeki birçok kitabını da bu medreseye vakfetmiştir.⁴⁹

Talebesi **İbn Tağrîberdî**, onun fıkıh, hadis, usûl, sarf ve lûgat ilimlerinde ihtisası bulunduğunu, bilhassa tarih ve muhadarata çok vakıf olduğunu, terbiyeli ve kibar bir zat olup, ana dili olan Türkçe'yi çok fasih kullandığını, güzel ve süratli yazısının olduğunu söyledikten sonra onu, esmer tenli, kısa boylu ve uzun sakallı olarak tavsif eder.⁵⁰ **es-Sehâvî**, onun ilmi hakkında aynı mütalaları serdettikten sonra şunları da ekliyor:

“el-'Aynî imam, allame, sarf, nahiv ve diğer ilimleri bilen birisiydi. Tarih hafızı idi. Aynı zamanda lûgat hafızı olduğu gibi konuşurken çok çeşitli kelime kullanabilirdi. Çeşitli şeyleri mütalaa etmeden ve yazmadan duramazdı. Bunun için de birçok kitap yazdı. Öyle ki şeyhimiz (İbn Hacer)'in haricinde el-'Aynî kadar eser yazan bir kimseyi bilmiyorum. Kalemî takririnden daha latîf idi... Ezher Camiinin vâkıfı sahabeye söven bir rafizî olduğu için orada namaz kılmaktan hoşlanmazdı. Hadis rivayet etti, fetva verdi ve lütuf, muâşeret ve tevazu ile tedris yaptı. İsmi vefatından sonra meşhur oldu. Birçok fazilet erbabı ondan ilim tahsil etti. Bu talebeler içinde el-'Aynî'nin mezhebinden olmayan kişiler de vardı.”⁵¹

es-Sehâvî, bunların haricinde **el-'Aynî**'nin hem nesir hem de nazım sahibi olduğunu, hatta *Kudûrî*'yi bir gecede istinsah edebilecek kadar süratli, aynı zamanda çok güzel bir yazma kabiliyetinin olduğunu da haber verir.⁵²

⁴⁸ *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 377.

⁴⁹ *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 133.

⁵⁰ Yınanç, M. Halil, “Aynî”, *İA*, II, 71, İstanbul 1979; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5; *Aynî'nin Hadis Kültüründeki yeri*, s. 7.

⁵¹ *et-Tibru'l-mesbûk*, s. 378; *'Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 5; *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer-Bedruddîn Aynî)*, s. 20.

⁵² *ed-Dav'u'l-lâmi*, X, 133.

el-‘Aynî aslen bir Türk olduğu için Türkçe’yi çok güzel konuşuyordu. Dikkat çeken ise onun Arapça’yı da en az Türkçe kadar fasih ve güzel konuşabilmesidir. Gerçi *es-Seyfu'l-Muhenned* isimli eserindeki bazı beyitleri **İbn Hacer** dil ve vezin yönüyle tenkid edip vezinsiz, mânâ ve yapı açısından düşük olan cümleleri göstererek bir reddiye yazdıysa da, bu beyitlerin sayısının 400 kadar olduğu kaydedilmektedir.⁵³ Bu tenkidin esas sebebi aralarındaki rekabetten dolayı olduğunu yine devrin kaynakları bize nakletmektedir.⁵⁴

Kendisi mütevazı olduğu kadar cesaret sahibi idi. Karşısındakinin haksız olduğu kanaatine varınca muhatabını icabında sert ifadeler kullanarak tenkit etmekten çekinmemiştir. Konu ile ilgili **İbn Hacer** ile şöyle bir atışma nakledilir:

el-‘Aynî’nin Mueyyediyye Medresesinde hadis şeyhi olduğu sıralarda Mueyyediyye’nin minaresi yıkılır. Bunun üzerine **İbn Hacer** şöyle bir şiir yazar;

لجامع مولانا المنيد رونق منارته بالحسن تزهو وبالزين
تقول وقد ملت عليهم تمهلوا فليس على حسنى اضرمن العين

“Efendimiz Mueyyed’in Camisi revaklı, minareleri güzellik ve süs ile parlamaktadır.

Der ki, biraz yavaş olun, benim yıkılmam göz değmesinden (‘ayn) daha zararlı değildir.”⁵⁵

Burada **İbn Hacer** (‘ayn) kelimesi ile görünüşte nazar değmesini kastetmektedir. Fakat esas gayesi bu kelime ile **el-‘Aynî**’ye tarizde bulunmaktır.

Buna karşılık **el-‘Aynî** ona şöyle cevap verir:

منارة كعروس الحسن إذ جليت وهدمها بقضاء الله والقدر
قالوا أصيبت بعين قلت ذا غلط ما آفة الهدم إلا خسة الحجر

“Gelin gibi süslenmiş bir minarenin, yıkılması Allah’ın takdiri ve kaderiyle olmuştur.

⁵³ Krş. *İnbâ’ü'l-gumr*, I, 3-4; *Keşfu'z-zunûn*, II, 990; “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 516.

⁵⁴ *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 276.

⁵⁵ *Buğyetu'l-vu’ât*, II, 276; ‘*Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 6.

*Dediler ki, “nazar değdi”. Ben de derim ki “bu hatadır”. Hâlbuki bu minarenin yıkılması taşın (Hacer) yerinden düşmesinden başka bir şey değildir.”*⁵⁶

el-‘Aynî bu sözlerle **İbn Hacer**’in o sıralarda kadılık görevinden alınmasına işaret ve tarizde bulunmuştur. Çünkü (hacer) kelimesini **el-‘Aynî**’nin taş manasında kullanmaktan ziyade, **İbn Hacer**’i kastettiği açıktır.

Esasında **el-‘Aynî**’nin hayatı, Memlûk sultanlarının âlim ve edip zümreleri ile münasebetleri için mühim bir numunedir. **el-‘Aynî**, asrının fikri hayatına faal bir surette iştirak etmiş ve o devrin iki büyük Müslüman alimi **Makrîzî** (öl.845/1441) ve **İbn Hacer** ile yukarıda da bahsettiğimiz gibi dostane olmamakla beraber münasebetlerde bulunmuştur. Muhtesiplik makamına **el-Makrîzî**’nin yerine geçtiği için onun garazına uğramış, **İbn Hacer** ile *Sahîhu'l-Buhârî*’ye yazdığı şerh münasebeti ile şiddetli bir münakaşaya girmiştir.⁵⁷

2.1. Avâmil

‘Avâmil kelimesi Arapça’da kelimelerin i‘rablarına tesir eden âmillerin özeti mahiyetindeki kitaplara verilen genel bir addır. Çalışmamızın konusunu teşkil etmesi hasebiyle burada Avâmil ve bunlara yapılan şerhlerden bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.⁵⁸

Avâmil **âmil** kelimesinin cem‘i olup Arapça’da “terkip ve cümle içerisindeki kelimelerin i‘rabına tesir eden unsurlar” demektir. “100 âmil” anlamına gelen **el-‘Avâmilu'l-mi’e** ifadesi, zamanla, nahiv konularını âmil-ma‘mûl esasına göre tasnif ederek kısaca inceleyen kitap türünün adı olmuştur. Nahiv ilminin özünü oluşturan âmil-ma‘mûl münasebeti üzerine, Emevîler devrinden itibaren, *el-‘Avâmil*, *el-‘Avâmilu'l-mi’e*, *Mi’etu ‘âmil*, *‘Avâmilu'l-i‘râb*, *el-Muhtasar fi'n-nahv*, *el-Mukaddime fi'n-nahv*, adlarıyla küçük çapta birçok kitap yazılmıştır. Nahiv muhtasarları serisinin ilk eseri olan *el-‘Avâmil fi'n-nahv*, **el-Halîl b. Ahmed**’e (öl.170/786) nisbet edilmiştir. Yine **Kisâ’î** (öl.189/7805)’nin *Râ’iyye* diye bilinen aynı isimdeki manzum risâlesi, **Ebû ‘Alî el-Fârisî**’nin *el-‘Avâmil* veya *Muhtasaru ‘Avâmilu'l-i‘râb* adlı eseri bu türün ilk mahsüllerinden sayılır.⁵⁹ Bunlardan sonra ise **‘Abdulkâhır el-Curcânî**’nin büyük bir şöhrete sahip olan *el-‘Avâmilu'l-mi’e*’si gelir. Ayrıca **‘Alî el-Kayrevânî**, **Feyz-i Kâşânî**, **Sirâcuddîn Muhammed b. Yûsuf el-Herevî** ve **Muhsin el-Kazvînî**’ye de *el-‘Avâmil fi'n-nahv* adlı eserler nispet edil-

⁵⁶ *Husnu'l-muhâdara*, II, 146; *Umdetu'l-kârî*, neşredenin girişi, I, 7.

⁵⁷ “Aynî”, *İA*, II, 71; “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 272; *Aynî’nin Hadis Kültüründeki Yeri*, 8-9.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Durmuş, İsmail, “el-‘Avâmilu'l-mi’e”, *DİA*, IV, 106-107, İstanbul 1991.

⁵⁹ “el-‘Avâmilu'l-mi’e”, *DİA*, IV, 106.

mektedir. Osmanlı medreselerinde asırlarca okutulan **İmâm Muhammed el-Birgivî** (öl.981/1573)’nin⁶⁰ *el-‘Avâmil*’i ile **el-Curcânî**’nin aynı adlı eseri bu türün en yaygın iki kitabı olduğundan **el-Curcânî**’nin eserine *el-‘Avâmilu’l-‘atik*,⁶¹ **el-Birgivî**’ninkine de *el-‘Avâmilu’l-cedîd*⁶² denilegelmiştir.

el-Curcânî *el-‘Avâmilu’l-mi’e*’sinde eserin adına sadık kalarak 100 amilden söz etmiş olmakla beraber, gerek bu sayıyı bulmak, gerekse âmilleri bu rakamda dondurmak hususunda zorlandığı görülmektedir. Eserde âmiller, lafzî ve mânevî olmak üzere iki ana bölüme ayrıldıktan sonra lafzî âmiller kıyasî ve semâ’î diye ikiye ayrılmış; semâ’îler (on üç nev’ halinde) doksan bir, kıyasîler yedi, mânevîler iki olmak üzere toplam 100 âmil sayılmıştır.⁶³ **el-Birgivî** ise bu taksimi altmış âmil, otuz mâmul, on amel (i‘rab) şeklinde yaparak sayıyı 100’e tamamlamıştır. Her ne kadar eserin adı *el-‘Avâmil* ise de ihtiva ettiği konular sadece âmillerden ibaret olmayıp mâmuller ve i‘râb işaretleri de ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir.⁶⁴ Bu iki eserin en belirgin özellikleri, **el-Curcânî**’nin telif ettiği *el-‘Avâmil*’in son derece veciz ve ihtisâsî, **el-Birgivî**’nin eserinin ise daha pratik, tasnifi daha mantıklı ve sade olmasıdır.

Bu iki eser üzerine Türk, Hintli ve İranlı birçok gramer âlimi tarafından şerh, haşiye ve ta‘lik nevinden eserler yazılmış, kolay ezberlenmesi için manzum hale getirilmiş, i‘rabları incelenmiş, Türkçe’ye ve Farsça’ya tercüme edilerek yayımlanmıştır.⁶⁵ **el-Curcânî**’nin kaleme aldığı *el-‘Avâmil*’in Süleymaniye Kütüphanesi’nin muhtelif bölümlerinde 125 yazma nüshasının bulunması, ayrıca çalışmamızın konusunu teşkil eden ve *el-‘Avâmil*’in i‘rabı olan **Bedruddîn el-‘Aynî**’nin telif ettiği *İ‘râbu’l-‘Avâmil*’in de bir çok yazma nüshasının varlığı, Türkiye’de esere verilen önemi göstermektedir. Ayrıca eser, sadece metin veya bir şerhiyle birlikte İstanbul, Hindistan, Mısır (Kahire, Bulak), Mekke ve İran’da defalarca basılmıştır. Aynı şekilde **el-Birgivî**’nin *el-‘Avâmil*’i de sadece metin veya *el-Kâfiye* ve *İzhâr* ile beraber yahut bir şerhi ya da haşiyesi ile birlikte, en çok İstanbul’da olmak üzere Kahire, Bulak, Dımaşk ve Hindistan’da birçok defa basılmış, ayrıca bazı Osmanlı âlimleri tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin de çoğu basılmıştır.⁶⁶ Son

⁶⁰ Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 253; Kufralı, Kasım, “Birgivî”, *İA*, II, 634 İstanbul 1979; Yüksel, Emrullah, “Birgivî”, *DİA*, VI, 191, İstanbul 1992.

⁶¹ Krş. el-‘Aynî’nin eserinin Beyazıt 6513 numarada kayıtlı nüshasının zahriyesi.

⁶² “el-‘Avâmilu’l-mi’e”, *DİA*, IV, 107.

⁶³ el-Curcânî, ‘Abdulkâhir, *el-‘Avâmilu’l-mi’e*, Bulak 1247.

⁶⁴ el-Birgivî, Takiyuddîn Mehmed, *el-‘Avâmil*, İstanbul 1325.

⁶⁵ *GAL*, I, 341-42; *GAL Suppl.*, I, 503-504; *Keşfu’z-zunûn*, s. 1179.

⁶⁶ el-Birgivî’nin eserinin yapılmış olan baskıları için bkz. el-Birgivî, Takiyuddîn Mehmed, ‘*Avâmil*, nşr. Nevzat H. Yanık-Kenan Demirayak-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çöğenli, Erzurum 2000, s. 15-16.

olarak Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri'nden bir komisyon tarafından her iki eserin metinleri ile birlikte Türkçe'ye tercümeleleri Erzurum'da basılmıştır.

2.2.1. el-'Avâmil üzerine yapılan şerhler

- 1- *Î'râbu'l-'Avâmil*: Bu eser, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.
- 2- *Şerhu'l-'Avâmilü'l-mi'e*: **Husâmuddîn Tokadî** (öl.860/1456) tarafından '**Abdulkâhir el-Curcânî**'nin nahve dair *el-'Avâmilü'l-mi'e* adlı eserinin şerhidir.
- 3- *Şerhu'l-'Avâmil*: '**Alâ'uddîn Musannifek** (öl.875/1470) tarafından **el-Curcânî**'nin nahve dair *el-'Avâmilü'l-mi'e* adlı eserinin şerhi olup görebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hamîdiye bölümünde 1300 numarada kayıtlıdır. Eser 185X130 (110X66) mm. ebadında 146 varak olup, her varakta 21 satır bulunmaktadır. Yazısı tâlik olup *el-'Avâmil* metni kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1051/1641 yılında istinsah edilmiştir.
- 4- *Şerhu'l-'Avâmilü'l-mi'e*: **İbrâhîm b. 'Abdulkerîm** (öl.886/1481) tarafından **el-Curcânî**'nin *el-'Avâmilü'l-mi'e* adlı eserinin şerhi olup tespit edebildiğimiz dokuz nüshasından dördü tarihli, beşi tarihsizdir. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi Reîsulküttâb bölümü, 1032 numarada kayıtlı 175X125 (133X80) mm. ebadındaki mecmuanın 61^b-127^a varakları arası; Kadı-zâde Mehmet Efendi Ktp., 498 numarada kayıtlı mecmuanın 17^b-94^a varakları arası; Topkapı Sarayı Ktp., 1149 ve 1151 numarada, biri 110 diğeri 108 varak; Bayezid 6265 ve 6557 numarada kayıtlı, biri 80 diğeri 169 varak; Carullah Ktp., 1920 numarada kayıtlı mecmuanın 110^b-229^a varakları arası; Amca-zâde Hüseyin Paşa Ktp., nr. 420; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1137/2.

el-Curcânî'nin *Avâmil*'inin basılmış olanlarından bir kaçını şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- *Teshîlu neyli'l-emânî fi şerhi 'Avâmilü'l-Curcânî: Tesrîhu'l-ğavâmil fi şerhi'l-'Avâmil*, **Ahmed b. Muhammed el-Ğatafânî el-Câvî**, Matba'atu Muhammed Efendi Mustafâ, Kahire 1301; Matba'atu'l-Meymeniyye 1319.
- 2- *et-Tevdîhu'l-kâmil fi şerhi'l-'Avâmil*, **Muhammed Ebû Sa'îd el-Hindî**, Matba'atu'n-nizâmiyye, Hindistan 1318.
- 3- *Şelâsu resâ'il fi'n-nahv*, Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul 1302.
- 4- *Câmi'u'l-mukaddimât; 'Avâmilü'l-Curcânî*, Matba'atu'l-mektebeti'l-ilmiyye el-İslâmiyye, 1365.
- 5- *el-'Avâmilü'l-mi'e fi'n-nahv*, Leiden 1615; Kalkutta 1803, 1814, 1897; Cownpore 1304, 1316; Leknew 1258, 1869, 1879, 1896; Delhi 1306, 1870; Bulak 1247, 1279; Tebriz 1292.

- 6- *el-‘Avâmilu’l-mi’e en-nahviyye fî usûli ‘ilmi’l-‘Arabîyye*, **Hâlid b. Abdullâh el-Ezherî**, nşr. **el-Bedrâvî Zehrân**, Dâru’l-ma‘ârif, Kahire 1404/1983.
- 7- *Mecmû‘a teştemil ‘ale’l-‘Avâmili’l-Curcânî*, İstanbul.
- 8- *Mecmû‘u muhimmâti’l-mutûn*, *el-‘Avâmilu’l-Curcânî*, Matba‘atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1369/1949.

2.3. Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e

Bu başlık altında bir çalışmasının var olduğunu **el-‘Aynî** kendisine ait eserlerde ifade ettiği gibi⁶⁷ târihî biyografik ve bibliyografik bazı kaynaklar da böyle bir çalışmayı ona nisbet etmektedirler.⁶⁸

2.3.1. Konusu ve muhtevası

Eserin konusu, müellifin de ifadesiyle Arapça öğrenmeye başlayanlara kolaylık sağlamak ve kendisinden faydalanmak isteyenlere yardımcı olmak üzere **el-Curcânî**’nin meşhur eseri *el-‘Avâmil*’in irabından ibarettir.⁶⁹ Muhteva olarak ise *el-‘Avâmil*’in irabından başka nahiv konusu da yer yer ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kitabın adı ve müellifin ifadesi her ne kadar bize eserin konusunun *el-‘Avâmil*’in irabı ve irab kaideleri ile ilgili olduğunu gösteriyorsa da muhtevaya baktığında müellifin bazı yerlerde dil bilgisi kurallarını anlattığı, bunları bazı ayet, hadis ve şiirlerle desteklediği, dil ekollerinin ve bazı dil âlimlerinin farklı görüşlerine yer verdiği görülmektedir.⁷⁰

2.3.2. Metodu

Hiç şüphesiz *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e*, **el-Curcânî**’nin *‘Avâmil*’ adlı eserine yazılan şerhlerin ne ilki ne de sonucusudur.⁷¹ Şârih, *Avâmil*’in metnini kelime kelime veya cümle halinde ele almakta ve bunların i‘râblarını, cümledeki görevini serdetmektedir. Bir dil bilgisi kuralını anlatacaksa o örneğin ilk geçtiği

⁶⁷ *Bedruddîn el-‘Aynî ve eşeruhû fî ‘ilmi’l-hadîs*, s. 101.

⁶⁸ *ed-Dav’u’l-lâmi*’, X, 134; *et-Tibru’l-mesbûk*, s. 379; *Keşfu’z-zunûn*, s. 1180; *Şezerâtu’z-zeheb*, VII, 287; *GAL Suppl.*, I, 503.

⁶⁹ el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *İ‘râbu’l-‘Avâmil*, Fatih Ktp., nr. 5105, vrk. 1^b.

⁷⁰ Örneğin bkz. Çetkin, Muhammed, *Bedruddîn el-‘Aynî ve Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e’si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, s. 3, 5, 6, 7, 8, 18, 39, vd.

⁷¹ Şerh ve haşiyeleri için bkz. *Keşfu’z-zunûn*, s. 1179-1181.

verde i'râbını verdikten sonra aslını, sarf açısından ele alır. Çeşitli kullanışlarına yer verir. Bunu kaynaklarla, varsa ayet, hadis, şiir ve rivayetlerle destekler.

Şârih, bazen *واعلم* diye başladığı bir bölümle bir dilbilgisi kaidesini anlatır veya bir kelimenin sarf açısından yapısını, niçin ve nasıl kullanıldığını örneklerle anlatır. Daha sonra bir ayetle bunu destekler. Bazı âlimlerin görüşlerine yer verir. Bazen de kuralı uzun uzadıya anlatır. Şiir veya bazen hadis örnekleri verir. Bazı kelimelerin ıstılahtaki manasını verdikten sonra örneklerle pekiştirir.⁷² Şârih bazen *فإن قلت* diye başlayan bir bölümde konu hakkında akla gelebilecek soruları sorar. Sonrasında *قلت* ifadesinden sonra cevabını ve görüşünü belirtir.⁷³ Yine *فإن قيل* diye bir soru sorduktan sonra *قلنا* diye cevap verir.⁷⁴

Şârih, bazen *قال بعضهم* lafzını kullanıp rivayetlere yer verdikten sonra uygun olan ve kabul edilen kullanımı serdeden âlimin görüşüne yer verir.⁷⁵ Benzer i'râbları olan kelimelerle cümlelerin i'râblarını tekrar etmemiş, *إعرابها ظاهر لما مرّ* veya *فلا نذكره لنأطول الكتاب* veya *فلا يفيد لنأطول الكتاب* ifadesi kullanılmıştır.⁷⁶ Bazı kelimelerin i'râbları çok geniş bir şekilde ele alındığı halde bazılarının da tam aksine çok kısa tutulmuş olması ve bazılarının da hiç i'râb edilmemiş olması eserin metodundaki bir başka özelliktir. Şârih kimi yerlerde sözü uzatmaktan kaçınarak *فلا نذكره لنأطول الكتاب* veya *فلا يفيد لنأطول الكتاب* şeklinde ifadeler kullanmaktadır.⁷⁷ Şerh etmediği yerlerde *وإعراب البواقي غني عن الشرح* şeklinde ifade kullanmıştır.⁷⁸ **el-Curcânî**'nin hata ettiği yerde *فظهر خطأ المصنّف* ifadesini kullanır.⁷⁹

2.3.3. Kaynakları

Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e şerh olması hasebiyle **el-Curcânî**'nin *el-'Avâmili'l-mi'e*, **Bedruddîn el-'Aynî**'nin, birinci derecedeki kaynağıdır. Tabiki ayet örnekleri verdiği göre *Kur'ân-ı Kerîm* de kaynakları arasındadır. **el-'Aynî**'nin ister kendisine isterse başkalarına ait olsun doğru kabul ettiği görüşleri desteklemek için kullandığı rivayet ve diğer belli başlı kaynaklar aşağıda zikredilmiştir. Şu kadarki

⁷² Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 1, 2, 3, 9, 12, 14, 31, 33, 41.

⁷³ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 4, 23, 26, 35, 37, 42.

⁷⁴ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 5, 14, 17.

⁷⁵ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 6, 38.

⁷⁶ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 20, 35.

⁷⁷ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 20, 30, 51, 82.

⁷⁸ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 24.

⁷⁹ Bkz. Çetkin, *a.g.t.*, s. 35.

el-‘Aynî bazı âlimlerin görüşlerine yer verirken hangi kitabından faydalandığını belirtmemiş olması kaynak kitabın tespitini zorlaştırmıştır. Bu nedenle görüşünden faydandığı âlimin sadece ismini, kitabın adı zikredilmişse adını da zikredeceğiz.

es-Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘ulûm*, **el-Mubberred**’in *el-Maksad*, **et-Taftâzânî**’nin *el-Mutavvel*, **ez-Zemaşserî**’nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri, **İbn Mâlik**’in *el-Vâfiye fi şerhi’l-Kâfiye*, **ed-Dârekî**’nin *el-Fusûl*, **Mahmûd b. Muhammed el-Çağmîni**’nin *el-Mulahhas fi’l-hey’e* ve **Seyyid Şerif el-Curcânî**’nin *Şerhu’l-Mulahhas fi’l-hey’e*’si gibi kitaplardan faydalanmıştır. Ayrıca **Ebu’l-Esved ed-Du’elî**, **el-Ĥalîl b. Ahmed**, **İbn Keysan**, **el-Kisâ’î**, **Sîbeveyh**, **Sa’duddîn İbn Hâcib**, **İbn Cinnî**, **İbn Nasr**, **‘Abdulkâhir el-Curcânî**, **el-Hazenî**, kıraat âlimi **İbn Zekvân**, **Ebu’l-Hasen el-Ahfeş**, **Mâzinî**, **Kutrûb**, **el-Ferrâ**’ gibi âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Ancak bu görüşleri hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Bütün bunların yanında **Beşşâr b. Burd**, **el-Ahves el-Ensârî**, **Sa’d b. Mâlik el-Kaysî** gibi şairlerin şiirlerini şevahid olarak kullanmış, ancak bunları nereden, şairlerin divanından mı yoksa başka kaynaklardan mı aldığını belirtmemiştir. Yine bazı görüşleri nereden aldığını belirtmeden sadece قال بعضهم demekle yetinmiştir. Bazı kelimelerin mana, kök ve kullanışlarını verdiği göre sözlüklerden faydalandığı muhakkaktır. Fakat bu sözlüklerin hangileri olduğu belli değildir.

2.3.4. Yazma nüshaları

Yapılan araştırmalarda **Bedruddîn el-‘Aynî**’nin sözkonusu eserinden yurt içinde 6 yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunların ikisi tarihli diğerleri tarihsizdir. Yurt dışında ise 3 adet nüsha bulunmaktadır.⁸⁰ Şârihin bu şerhi kütüphane fişlerinde *İ’râbu’l-‘Avâmil* ve *Şerhu’l-‘Avâmil* diye iki ayrı adla yazılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, eserin tespit edilen yazma nüshaları hakkında bilgi sunmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1-Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5105: Eser 145X195 (75X140) mm. ebadında tamamı 75 varak olup, her varakta 17 satır bulunmaktadır. Sırtı kırmızı, kapakları kahverengi, şîrâzeli, şemseli, miklablı meşin bir cilt içindedir. Kalın ve az âharlı kâğıt üzerine nesihle yazılmış olup kenarları haşiyelidir. Siyah mürekkeple yazılmış olup **el-Curcânî**’ye ait *‘Avâmil* metni üstten kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 1030/1621 yılında istinsah edilmiş olup müstensihin adı belli değildir. 1^a zahriyesinde **Muhammed el-Muderris**’in temellük kaydı vardır.

2- Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5075: Eser 135X180 (yazı ebadı muhtelif) mm. ebadında şemseli, örme şîrâzeli, miklâplı kahverengi meşin bir cilt içinde, kâğıdı kalın ve az

⁸⁰ Bkz. *GAL Suppl.*, I, 503-504: Gotha 219, München 762, Alger 41.

âharlı, tamamı 121 yaprak olan mecmuanın 84^b-121^a varakları arasında yer almaktadır. Muhtelif satırda ve nesihle yazılmış olup *Avâmil* metni kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihin adı ile istinsâh tarihi kayıtlı değildir.

3- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid Bölümü, No.6513: Eser 130X195 (65X120) mm. ebadında miklâplı, örme şîrâzeli, üstü ebrûlu iç kısmına ise sarı renkli kâğıt yapıştırılmış karton kapakları üzerine bez geçirilmiş bir cilt içinde tamamı 60 yapraktır. Her yaprakta 13 satır bulunmaktadır. Kalın ve az âharlı kâğıt üzerine kırmızı mürekkepli çerçeve içinde ta'likle yazılmıştır. '*Avâmil* metni şerhten kırmızı çizgilerle ayrılmıştır.

Kitabın içinde muhtelif yerlere basılmış ve üzerinden;

وقفت هذا الكتاب عمر آغا المشهور باسبان زاده yazısı okunabilen bir vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi 1114/1702 olup, istinsah yeri ve müstensihi kayıtlı değildir.

4- Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid Bölümü, No.6373: Eser 130X190 (75X115) mm. Ebadında miklâpsız, şîrâzesiz, sırtı yeşil bez, kapakları mavi renkli kâğıt kaplı, kâğıdı kalın ve az aharlı mecmuanın 1^b-39^b yapraklarında yer almaktadır. 17 satırda ve nesihle yazılmış olup ilk dört yaprakta yazı kırmızı çerçeve içindedir. Müstensihin adı ile istinsâh yeri ve tarihi kayıtlı değildir. Eserin birçok yerinde takdim ve te'hire rastlanmaktadır. Müstensihinin dikkatsizliği yüzünden birçok hata ve atlamalar mevcuttur.

5-Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih bölümü, No. 5107: Eser 208X135 (165X95) mm. ebadında 22 varak olup, her varakta 23 satır bulunmaktadır. Sırtı ve kapak kenarları siyah meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı, miklablı, şîrazeli mukavva bir cilt içindedir. Yazısı ta'lik olup, avamil metni şerhten kırmızı çizgilerle ayrılmıştır. Eser isim-fiillerden رويد bahsine kadar olup, sondan 6 veya 7 varak eksiktir.

6-Yazmabağışlar No. 757: 150X205 (yazı ebadı muhtelif) miklâpsız, örme şîrâzeli, üstten kurt tahribatına uğramış ve o nedenle sonradan tamir görmüş, bez ciltli, kâğıdı kalın ve çok az âharlı mecmuada 42^b-73^a varakları arasında yer almaktadır. Muhtelif satırda ve nesihle yazılmış olup, '*Avâmil* metni üstten siyah kalemle çizilmiştir. İstinsah yeri ve tarihinin olup olmadığı belli değildir.

SONUÇ

Bedruddîn el-'Aynî'nin '**Abdulkâhir el-Curcânî**'nin *el-'Avâmil*'ine yaptığı şerh ve i'râbı üzerinde yapılan bu çalışmada, *Resâ'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-'Avâmili'l-mi'e* incelenmiş, **el-'Aynî**'nin hayatı ele alınmış ve '*Avâmil*'e yazılan başka şerhlere de kısaca değinilmiştir.

Bu çalışma sonucunda, **Bedruddîn el-‘Aynî** ve *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e* ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda bazı yeni bilgiler elde edilmiştir. Tespit edilen bu yeni bilgileri şöyle sıralamak mümkündür:

1- **Bedruddîn el-‘Aynî** hakkında:

- a- Doğum yerinin Mısır olduğuna dair bilgilerin doğru olmadığı,
- b- Gençlik yıllarında yaptığı bazı bilimsel faaliyetler,
- c- Bilinmeyen bazı eserlerinin tespiti,
- d- Kendisine atfedilen bir eserin kendisine ait olmadığı,
- e- Bilinen bazı eserlerinin yazma nüshaları;

2- *Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmili’l-mi’e* hakkında:

- a- Mevcut olup olmadığına bilinmediği bilgisinin doğru olmadığı,
- b- Bilinmeyen bazı yazma nüshalarının tespiti.

KAYNAKLAR

el-‘Aynî, Mahmûd b. Ahmed, ‘*İkdu’l-cumân fî târîhi ehli’z-zamân*, (648-707/1250-1307 yılları), nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1407/1987.

_____, *İ’râbu’l-‘Avâmil*, Fatih Ktp., nr. 5105.

_____, ‘*Umdetu’l-kârî*, nşr. Muhammed Munîr ed-Dımaşkî, Kahire 1348.

_____, *es-Seyfu’l-muhenned fî sîreti’l-Meliki’l-Mu’eyyed*, Kahire 1967.

Abidin, Adile, “Aynî’nin Hayatı ve İkdu’l-cumân’ında Osmanlılara Ait olan Malumatın Tedkiki”, *Tarih Semineri Dergisi*, sayı II, İstanbul 1938.

Akgündüz, Ahmed – Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999.

el-Bağdâdî, İsmâ‘îl Paşa, *İzâhu’l-meknûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1945-47.

el-Birgivî, Takiyyuddîn Mehmed, ‘*Avâmil*, nşr. Nevzat H. Yanık-Kenan Demirayak-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çögenli, Erzurum 2000.

_____, *el-‘Avâmil*, İstanbul 1325.

Ma‘tûk, Sâlih Yûsuf, *Bedruddîn el-‘Aynî ve eseruhû fî ‘ilmi’l-hadîs*, Beyrut 1987.

Brockelmann, Carl, *GAL= Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943-1949.

_____, *GAL Suppl.=Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1937-1942

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

el-Curcânî, ‘Abdulkâhir, *el-‘Avâmilu’l-mi’e*, Bulak 1247.

Çetkin, Muhammed, *Bedruddîn el-‘Aynî ve Resâ’ilu’l-fi’e fî şerhi’l-‘Avâmilu’l-mi’e’si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.

Demirkent, Işın, “Haçlı seferleri kaynaklarının büyük külliyyatı”, *Belleten*, LIV, sayı 210, s. 870, Ankara 1990.

Durmuş, İsmail, “el-‘Avâmilu’l-mi’e”, *DİA*, IV, 106-107, İstanbul 1991.

Gaziantep İl Yıllığı, Ankara 1969.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Alî, *İnbâ’u’l-ğumr bi-enbâ’i’l-‘umr*, nşr. Abdullah b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Sâdikuddîn el-Ensârî, Beyrut 1967.

_____, *İntikâdu’l-i’tirâz*, nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî ve Subhî es-Sâmerrâ’î, Riyad 1993.

İbnu’l-‘Îmâd, Abdulhayy, *Şezerâtu’z-zeheb*, Beyrut, tsz.

Kallek, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471, İstanbul 1998.

Kandemir, M. Yaşar, “el-Câmiu’s-Sahih”, *DİA*, VII, 120-121, İstanbul 1993.

Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutub ve’l-funûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rifat Bilge, İstanbul 1971.

Kehhâle, ‘Omer Rıza, *Mu‘cemu’l-muellifîn*, Dımaşk 1957-1960.

Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271, İstanbul 1991.

Kufralı, Kasım, “Birgivi”, *İA*, II, 634 İstanbul 1979.

Marçais, “Aynî”, *İA*, II, 70, İstanbul 1979.

Mecelletu Kulliyeti’ş-şerî’a bi-Câmi’ati’l-Melik ‘Abdil‘azîz, sayı 2, Mekke 1397 h.

Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muerrihûn fî Mısr fî’l-karni’l-hâmisi ‘aşrete*, Kahire 1954.

Özel, Ahmet, “Hanefi Mezhebi”, *DİA*, XVI, 26, İstanbul 1998.

Sakallı, Talat, *Aynî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1987.

_____, *Bedruddin Aynî*, Ankara 1995.

_____, *Hadis Tartışmaları (İbn Hacer- Bedruddîn Aynî)*, Ankara 1996.

es-Sehâvî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *et-Tibru'l-mesbûk fî zeyli's-sulûk*, Bulak 1896.

_____, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, Mısır 1355.

Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetu'l-vu'ât*, Kahire 1924.

_____, *Husnu'l-muhâdara fî aḥbâri Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Kahire 1967.

eş-Şevkânî, Muhammad b. ‘Alî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Kahire 1348.

Tomar, Cengiz, “İkdü'l-cümân”, *DİA*, XXII, 25-26, İstanbul 2000.

Yınanç, M. Halil, “Aynî”, *İA*, II, 71, İstanbul 1979.

Yüksel, Emrullah, “Birgivî”, *DİA*, VI, 191, İstanbul 1992.

Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, Kahire 1954.